

T.C.
Iğdır Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ULUSLARARASI AİLE İÇİ EĞİTİM
ÇALIŞTAYI

IĞDIR
2016

NEBEVÎ YAKLAŞIMLA AİLE İÇİ EĞİTİMDE TEMEL KAVRAMLAR

Musa Çetin¹

Özet

Terbiye (terbiye), kendisine daimi ihtiyaç duyulan ve her geçen gün önemi daha da artan değerlerden biridir. Bu kavramın kalplere yerleşmesi ve toplumda yaygınlaşması için onu önemli bir yaşam ilkesi olarak düşünmek gerekir. Günümüz şiddet olaylarının çözümünde psikolojik ve sosyal sıkıntıların giderilmesinde ondan azami istifade yoluna gidilebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in engin sevgisini yaşantısında en güzel şekilde temsil etmesi, uygulanabilirliği noktasında örnek teşkil eder. Bu çalışma Hz. Peygamber (s.a.v.)'in her konuda olduğu gibi aile içi eğitim konusunda da model olduğunu yeni nesillere göstererek onların davranışları üzerinde pozitif bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda terbiye (eğitim) kavramının tahlili yapılarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bilgi, ilgi ve sevgisi üzerinde duruldu. Bu çerçevede O'nun sevgisinin kapsayıcılığı; yaşlı, kadın, çocuk, yetim, köle, esir ve fakirlere; keza hayvanlara ve diğer canlılara karşı ilgisi örnekleriyle ortaya konuldu.

Anahtar kelimeler: Terbiye, Aile, İlgi, Bilgi, Sevgi, Şefkat.

BASIC CONCEPTS IN FAMILY EDUCATION FROM PROPHETIC APPROACH

Abstract

Education is one of values which is needed perpetually, and it gains more ground in every other day. Locating this concept in the hearts of the people and distributing it in the society must be considered as a significant principle of life. It should be benefited with maximum level for the solutions of the act of violence, psychological and social problems of our present time. The Prophet Muhammad (pbuh)'s representation of great love in his own life with best way provides an example for its practicability. This article aims to creating a positive influence on new generations through showing that like in every other respects, the Prophet Muhammad (pbuh) is a model for them in this subject too. In this context, focused on The Prophet Muhammad (pbuh)'s knowledge, interest and love, making the analysis of the concept of education. In this framework, was handled the inclusiveness of his love the elderly, women, children, orphans, slaves, captives and the poor; also his interest towards animals and other creatures was demonstrated by the examples.

Keywords: Education, Family, interest, knowledge, love, compassion.

¹ Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniv., İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Giriş

Aile

Aile genelde anne baba ve çocuklardan oluşan kutsal bir yapı olarak bilinirken ülkemizde - hatırı sayılır bir oranda- büyük anne ve babanın da yer aldığı özel bir karakter kazanmıştır. Aslında bu özel yapı iyi organize edildiğinde aile içi eğitim açısından büyük bir avantaj demektir. Çünkü günlük hayatın meşguliyeti, anne ve babayı zaman zaman çocuklarla ilgilenmekten alıkoymaktadır. Böyle durumlarda büyük anne ve büyük baba devreye girmekte torunlarıyla yeterli oranda ilgilenebilmektedir. Hatta her birimiz çocukluk yıllarını düşündüğümüzde çoğumuzun yetişmesinde ve karakter oluşumunda büyük anne ve babamızın katkılarını asla unutmuyoruz. Şu bir gerçektir ki, bir milletin sürdürülebilirliğinin teminatı olan ailenin fonksiyonları arasında nesli devam ettirmenin yanı sıra psikolojik, pedagojik, sosyolojik ve dinî formasyon kazandırımı da yer almaktadır.² Bu bağlamda büyük anne ve büyük baba tecrübeleriyle ailenin bu önemli fonksiyonuna katkı sunmaktadır.

Herkesin eğitime ilk başladığı yer hiç şüphesiz aile ortamıdır. Yapılan bilimsel araştırmalar anne babanın çocuklar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Rousseau'nun: "Makul ve mahdud zihinli bir baba tarafından terbiye edilmek, dünyanın en mahir hocası tarafından yetiştirilmekten daha iyidir,"³ ifadeleri ebeveynin bu husustaki önemini en güzel şekilde teyit etmektedir. Özellikle çocuktaki kişilik oluşumunun önemli bir aşaması olan 5 – 6 yaşın sonuna kadarki dönem ayrı bir önem arz etmektedir.⁴ Çünkü bu dönem çocuğun nesnelere fark etmeye başladığı süreçtir. Bu süreçte ebeveyne önemli görevler düşmektedir. Kendisine özgüveni olan, çevresiyle uyumlu, sorumluluğunu bilen, pozitif benlik algısına sahip bireyler yetiştirmek anne babanın bu görevleri arasındadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi ülkemiz aile yapısı, ebeveyn yanında büyük anne ve babayı da kapsadığından dolayı çocukların yetişmesi aile içi eğitim açısından ayrı bir önem ve avantaj taşımaktadır. Ancak aile içi eğitim dediğimizde tek obje çocuklar değildir. En küçük çocuktan en yaşlı büyük

² Özcan Ali Osman, Din ve Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolü, Kubbealtı Akademi Mecmuası, sy. 4, s. 13.

³ J.j.Rousseau,Emil,s.258.

⁴ bkz. Resfiulu İbrofîni's-Sıfı, I, 307 vd. Neda Armaner, Din Psikolojisine Giriş I,

anne ve babaya kadar herkes ailenin birer eğitim sorumlusudur. Dolayısıyla ailenin her bir ferdi birer eğitim gönüllüsü olarak rol almalı ve aile içi eğitimde kaliteyi yükseltmeye çalışmalıdır.

Her geçen gün Dünya'nın daha çok ilgi alanına giren aile olgusu bir taraftan çocukların şahsiyet inşasını kurgularken diğer taraftan da kendi geleceklerini güven zemininde teminat altına almayı hedeflemektedirler. Bu hedefe ulaşmadaki başarının rolü, aile içi eğitimden geçmektedir. Bunun için de her evin minik bir kütüphanesi olmalı, bütün aile bireyleri o kütüphaneden yararlanarak - çocuklar başta olmak üzere- birbirleriyle bilgi paylaşımında bulunmalıdır. Çünkü sağlıklı ailelerden sağlıklı toplumlar doğar. Sağlıklı bir toplum oluşumu ise kitapsız ve kütüphanesiz düşünülemez.

Konuya aile sosyolojisi açısından bakıldığında, ailenin asli unsurunu oluşturan kadınların ve çocukların aile içi eğitimde-etkili bir kavram olan sevgi- ve şefkate daha muhtaç oldukları aşikârdır. Bu durumda aile ne kadar önemli ise aileyi oluşturan unsurların birbirine karşı olan samimi istibatları da bir o kadar önemlidir. Gerek Kur'an ayetlerinde gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde aile müessesesinin önemi ve aileyi güçlendiren sevgi, saygı, ilgi ve şefkat gibi unsurlar vurgulanmış,⁵ özellikle sevgi ve şefkat boyutuna dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla aile içi eğitimin gerçekleşmesi için, gerekli olan en etkili pedagojik unsur sevgi ve merhamet olarak özetlenebilir. Mutlu bir aile ve iyi bir eğitim için güçlü bir aile ortamını hedefleyen Hz. Peygamber, aile bireyleri arasındaki ilgiyi önemser. Öncelikle eşler arasındaki ilgiyi "iyi geçinme" ilkesiyle pekiştirir. Kadına haksızlık yapılmasını, ona kin güdülmesi ve buğzedilmesi suretiyle psikolojik baskı uygulanmasını yasaklar. Kadının iyi yönlerinin aile hayatının mutluluğunda ve sürdürülebilirliğinde esas alınmasına dikkat çeker. Kadınlara karşı iyi davrananları "hayırlılarınız" şeklinde ifade eder. Hayatı buyunca aile fertlerini asla incitmemesi ve onlara hep sevgiyle muamele etmesi, onun, aile kurumuna karşı sergilediği tutumun en güzel örneğini oluşturmaktadır. Böyle bir aile ortamında bireyler arası ilişkiler eğitim faaliyetleri açısından sevgi temelli, müsait bir ortam oluşturmaktadır.

Ayet ve hadisler çocukların ebeveyn için imtihan vesilesi olduğunu belirtir. Onların açlık korkusuyla veya başka endişelerle öldürülmemesinin

⁵ Taha, 132; Buhari, Vesaya 9; Münavi, II, 538.

gerekliliğini vurgular. Onların sözlü ve fiili şiddetten uzak olarak sevgi ve şefkat dolu bir ortamda yetişmesini önerir. Kur'ân'da Hz. Lokman (a.s.) ve oğlu arasındaki bir diyalogda babanın sevgi ve şefkat içerikli *"oğulcuğum!"*⁶ hitabı aile içi eğitim açısından önem arzeden oldukça manidardır. Sevgi, karakterinde olan Hz. Peygamber (s.a.v.), çocukların terbiyesi ve onların hayata kazandırılmasıyla ilgili önemli müeyyide ve öneriler getirmiştir. Hatta diyebiliriz ki, onun sevgi ve şefkatinin en çok yoğunlaştığı kesim şüphesiz çocuklar olmuştur. Torunları Hasan ve Hüseyin'i sevmesi, okşaması ve öpmesi,⁷ onları bazen kucağında bazen omuzlarında taşıması,⁸ köle statüsündeki çocuklara torunlarıyla aynı muameleyi yapması,⁹ savaşta çocuklara zarar verilmemesi için talimatlar çıkartması,¹⁰ ibadet esnasında bile ağlayan çocuklar için ibadetini kısa tutması,¹¹ cahiliye döneminde öldürülen çocukları hatırladıkça ağlaması,¹² onun çocuklar için gösterdiği engin evginin örneklerinden sadece bir kaçıdır. Çocukluğu Hz. Peygamber'in yanında geçen ve aile içi eğitimin en güzel örneklerinden birini teşkil eden, Enes (r.a.) diyor ki; *"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e on yıl hizmet ettim aslında yaptığım işler pek de usulüne uygun olmuyordu. Buna rağmen o, bir kere olsun bana vurmadı ve yüzünü ekşitmedi. Beni azarlayıp ayıplamadığı gibi öf bile demedi. Hoşuna gitmeyen işler yaptığımda; niçin böyle yaptın diyerek beni sorguya çekmedi. Her hangi bir hatalı davranışından dolayı ailesinden biri "keşke şöyle yapsaydın" diyecek olsa "Bırakın çocuğu! O, ancak Allah'ın dilediğini yapmıştır" diyerek beni korurdu. Çünkü O, çocuklara karşı insanların en şefkatlisiydi."*¹³ Enes (r.a.)'in çocukça tepki ve davranışlarına rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ona *"öf"* bile dememesi, tebessüm, sevgi

⁶ Lokman, 31/17; *"Oğulcuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere*

sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir."

⁷ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 59; Nesâî, Kible, 7.

⁸ Buhârî, Edeb, 76/18; Müslim, Fedâil, 43/59; Nesâî, Kible, 9/7.

⁹ Buhârî, Edeb, 76/22.

¹⁰ Buhârî, Savm, 29/53, Cihâd, 54/147-148; Müslim, Fedâil, 43/82, Cihâd, 32/3, 7, 25; Ebû Dâvûd, Cihâd,

9/111; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, es-Sünen, Çağrı Yay., İstanbul, 1992,

Mukaddime, 10.

¹¹ Buhârî, Ezân, 9/63, 65; Müslim, Salât, 4/7; Ebû Dâvûd, Salât, 2/125; İbn Mâce, İkâme, 5/49

¹² Buhârî, Ezân, 9/65.

¹³ Müslim, Fedâil, 43/54; Tirmizî, Birr, 28/69; Ebû Dâvûd, Edeb, 36/1.

ve şefkatle ilgi göstermesi, onun güzel yaratılışının kemalindedir.¹⁴ Aile içi eğitimin de canlı bir örneğidir.

Hız. Peygamber, toplumun önemli bir kısmını oluşturan yetimleri de ihmal etmemiştir. Çünkü yetimler toplumda sevgiye ve terbiyeye en çok ihtiyaç duyan kesimdir. Onlar, yardıma en çok muhtaç oldukları dönemde, en yakın yardımcıları konumunda olan anne veya babasını veya her ikisini birden kaybetmişlerdir. Onların bu durumunu önemseyen Hız. Peygamber bu konu üzerinde titizlikle durmuş, sorumluları sevgiye, şefkate, yardıma ve ilgiye davet etmiştir. “Ben ve yetimi himaye eden kimse, cennette (şöylece) beraber bulunacağız,”¹⁵ buyurarak parmaklarıyla vurgu yapmak suretiyle samimi sevgisini ve ilgisini fiili bir üslupla ifade etmiştir. Elbette burada çocuğu himaye etmek kendi ebeveynini arattırmayacak şekilde yetimin ihtiyaçlarını gözetip eğiten, terbiye eden ve onun ihtiyaçlarını karşılayan kimse demektir.¹⁶

Başarılı olma açısından sevgi, şefkat, adalet, sorumluluk bilinci, samimiyet, ilgi ve bilgi gibi temel kavramların aile içi eğitimde alan bulması önem arz etmektedir. Bu temel kavramlar içerisinde, aile bireyleri ve çocuklar için daha öncelikli olan bilgi, ilgi ve sevgi üzerinde çalışmamızı yoğunlaştıracağız. Bu kavramları birer birer ele alıp nebevî yorumlarla detaylandırmaya çalışacağız. Ancak bu temel kavramlara geçmeden önce konumuzla yakın ilgisi olan terbiye kavramına kısaca değinmek isabetli olacak.

Terbiye

Bir nesnenin nema bulup artması manasına gelen (RBV) maddesinden türetilerek elde edilen terbiye bir şeye neşv-ü nema vermek, büyültmek, yükseltmek manalarına gelir.¹⁷

İnsan pek çok istidad, kabiliyet, meyil, duygu his ve latifelerle donanımlı olarak dünyaya gelir, ancak, hem dünyayı hem de ahireti kazanma amaçlı olarak verilen bütün bu ruhî sermaye ham, işlenmemiş, manevi çekirdekler hükmündedir. Adeta eğitime hazır fakat nötr durumda olan sınıf öğrencileri

¹⁴ Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 92.

¹⁵ Buhâri, *Edeb*,24; Ebu Dâvud, *Edeb*,123.

¹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 12/4849

¹⁷ Muhammed Mecdüddin Yakub Firûzâbâdî el-Okyanusü'l-Basit fi Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhit (Mütercim Asım Efendi) III, 819.

gibi. Bu durumda eğitimde belirli bir seviye kazanmış olan ana baba, abla, abi veya büyük anne büyük baba gibi yetişkinlerin, çocuğun doğuştan getirdiği bu ruhî sermayesinin gelişmesine yardımcı olmalıdır. Burada en etkili husus örnekleme yoluyla öğrenimdir.¹⁸ Aile içinde büyüklerin güzel örnek olmaları, sözleri ile davranışları arasında uyum göstermeleri, eğitim kervanına yeni katılan çocuk üzerinde pozitif etki oluşturmaktadır. Çocuk, doğduğu ilk yuvasında, doğuştan getirdiği manevi kuvvelerini ve fitrî kapasitesini en yüksek seviyesine kadar geliştirme fırsatı bulacaktır. Çocuğun bu gelişimi bir ağacın çekirdek halinden büyüyüncüye kadarki gelişim aşamalarına benzetilebilir. Terbiye/ Eğitim bu açıdan ele alındığında; çocuğun, doğuştan getirdiği kuvvelerini ve fitrî kapasitesinin mümkün olan en yüksek seviyesine “tedrici”¹⁹ bir şekilde yükseltilmesi sanattır diyebiliriz.

Terbiye, doğuştan gelen kabiliyetlerin geliştirilmesiyle ilgilendiği gibi, insanlığın ortak birikimi olan kültür, sanat, estetik ve ahlak gibi değerlerin yeni nesillere aktarılmasıyla da alakadar olmaktadır. Bu durumda terbiyenin kapsam alanına biraz daha evrensellik kazandırmış oluruz. Bu bağlamda terbiyeyi/eğitimi çocuğun doğuştan getirdiği istidat ve kabiliyetleriyle içinde bulunduğu çevrenin kültürel değerlerini buluşturarak bireyin şahsiyet gelişimi ve sosyalleşmesi üzerinde sürdürülen bilinçli bir faaliyet olarak ifade edebiliriz.

Bilgi

“Allah, sizi bir şey bilmiyor halde annelerinizin karnından çıkardı.”²⁰ Bu nedenle her insan hayat şartları için gerekli olan uyum ilkelerini ve ihtiyaç duyduğu bütün bilgileri sonradan edinmek ve geliştirmek durumundadır. Fiziki ve ruhî her türlü ihtiyaçlarıyla ilgili bu bilgilerin ilk öğrenim alanı ailedir. İnsan doğuştan potansiyel olarak getirdiği işlenmemiş istidat, kabiliyet ve meyillerini ahenkli bir şekilde ancak aile atmosferinde geliştirebilir. Bir çekirdeğin çimlenip gelişebilmesi için doğal ortam ve gerekli iklim şartları ne ise bir çocuk için de aile ortamı aynı fonksiyonu eda etmektedir. Bir bitki için hava, su toprak ne ise bir çocuk için de bilgi, ilgi ve sevgi aynı konumdadır. Sosyal bir varlık olan insanın doğuştan getirdiği kabiliyetlerini geliştirerek, şahsiyet oluşumunu ve sosyalleşmesini tamamlaması terbiye ile

¹⁸ Bkz. Saff,2,3; Hûd,88; Buhârî, Cum'a,11; Müslim, İmare,20; Gazalî, İhya,1,57.

¹⁹ Ayhan Halis, Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler, s. 237.

²⁰ Nahl,78.

gerçekleşmektedir. Anne babanın yanında bahçıvanın elindeki çekirdekler mesabesinde bulunan çocukların kabiliyetleri ihmal edildiği takdirde körelmeye, özen gösterildiği takdirde de gelişmeye müsait bir mahiyettedir. Bu bakımdan ebeveynin hem kendilerinin hem de bir milletin geleceği olan çocuklarının eğitimi ihmal etmeden takip etmeleri büyük bir önem taşımaktadır.

Hz. Peygamber bir muallim olarak, “muksirûn”dan saydığımız Hz. Ayşe, Enes b. Malik gibi sonraki asırlara yaptıkları hadis rivâyetiyle ışık tutan otoriteleri yetiştirmiştir. Yine torunları Hasan ve Hüseyin’i, Ehl-i Beyt’in değerli mensuplarını aile içinde en güzel şekilde yetiştirerek aile eçi eğitimin en güzel modeli olmuştur. Hz. Peygamber “Size göre ben aynen babanız yerindeyim. Size her şeyi öğretme durumundayım,” buyurarak bütün ashabinı bir ailenin müntesipleri olarak görmüştür. Biz de, Hz. Peygamber’in aile içi eğitimle ilgili yaklaşımlarına bu geniş perpektiften bakarak mikro ve makro aile benzetmesiyle konuyu ele aldık. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber aile fertleriyle diğer sahabileri adeta büyük bir ailenin bireyleri gibi görüyor ve öyle muamele ediyordu. Torunları Hasan, Hüseyin ve kölelik statüsünden gelen Üsame’ye yaklaşımı bunun en güzel örneğidir. Buradan hareketle Hz. Peygamber’in kendi hanesini mikro aile teşbihiyle ifade ederken, sahabelerle olan bağlantısını makro aile teşbihiyle ifade etmiş olduk.

Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi eğitim konusunda da müsait olan her pozisyonu bir eğitim platformu olarak görmüş ve hayatı boyunca eğitimle ilgili faaliyetlerine hiç kesinti vermemiştir.

O, bir taraftan aile içi eğitimi tatbik ederken, diğer taraftan da yetiştirdiği sahabilerini aile içi eğitime teşvik etmiştir. Şöyleki; Ashabtan bazıları daha ziyade uzak yerlerde ikamet edenler, gelip Hz. Peygamber’in yanında günlerce kalırlardı. Böylece İslam’ın esaslarını ve ibadetlerini öğrenirler; sonra da memleketlerine ve ailelerinin yanına dönerek, onlara, Resûlullah’dan almış oldukları bilgileri aktarırlardı. Buharî’nin bir rivâyetinde şöyle belirtilmiştir; Ashabtan Malik b. El-Hüveyris anlatıyor: “Biz bir davaya gönül vermiş samimi bir grup gençtik. Resulullah’a gelerek yirmi gün geceli gündüzlü yanında kaldık. Bir müddet geçtikten sonra, bizim, çoluk çocuğumuzu özlediğimizi hissedince, yerimize kimi bıraktığımızı sordu. Biz de

anlattık. Bunu üzerine: Artık ailelerinizin yanına dönünüz ve onların yanında kalınız. Burada öğrendiklerinizi onlara da öğretiniz...”²¹ buyurmuştur.

Hız. Peygamber eğitim programlarının pedagojik ve fiziki zeminine esneklik kazandırırken müfredatına da kapsamlı bir boyut getirmiştir. Onun mikro ve makro aile eğitim müfredatını Kur'an ve Sünnet'in konu edindiği geniş bir yelpaze oluşturuyordu. Bugünkü ifadeyle Kur'an ve Sünnet'in içerik olarak konu edindiği bütün bilimlerden bahsediyordu. Hız. Peygamber, mikro aile olarak ifade ettiğimiz kendi hanesinde hem de makro aile olarak ifade ettiğimiz bütün sahabileri ilgilendiren eğitim faaliyetlerinde tarihten, edebiyattan, şiirden, dünyanın yaratılışından, yıldızlardan, hatta metafizik boyutu ilgilendiren konulardan bahis açıyor ve ashabını aydınlatıyordu.

Hız. Peygamber'in aile içi eğitim başta olmak üzere çeşitli eğitim bilimleri açısından model teşkil edebilecek yaklaşımlarını şöyle sıralayabiliriz:

1-Hız. Peygamber'in bilgiye verdiği değeri anlama noktasında kendisine nazil olunan Kur'an'ın ilk mesajı, binin üzerinde ayetin ilimle ilgili olması, yüzlerce ayet fezlekesinin aklın ve ilmin bir gereği olan “düşünmeye” vurgu yapması yeterlidir. Bununla birlikte hadis kitaplarında Kütâbu'l-İlm bölümleri, ilmi teşvik eden ve faziletini ortaya koyan yüzlerce hadis bunun en güzel delilidir.

2-Hız. Peygamber'in bilgiyi intikalinde etkili olmasının en önemli âmili söylediklerini davranışa dönüştürmüş olmasıdır. Onun, bu gün eğitim kelimesiyle karşılamaya çalıştığımız terbiye ameliyesindeki başarısı, bilgi ve davranış arasındaki dengeyi tam kurmuş olmasından kaynaklanmaktadır. “İlmi âlimlerle boy ölçüşmek sefihlerle ağız kavgası yapmak ve insanların ilgisini üzerinize çekmek için öğrenmeyiniz,”²² hadisini iyi bilen Hız. Peygamber'in ilk talebeleri Sahabiler Kur'an'dan on ayet ezberlemeden, manalarını iyice anlamadan ve orada istenilen şeyi şahsında uygulamadan diğerlerine geçmezdi.²³

3-Sözlerini anlaşılır ifadelerle anlatması: “Bana cevamiü'l- kelim/ az sözle çok anlam ifade etme (özelligi) verildi,”²⁴ buyuran Hız. Peygamber sözlerini

²¹ Buhârî, Salat 43.

²² İbn-i Mâce, Sünen, Mukaddime 23.

²³ Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an, Kahire 1278, II, 208.

²⁴ Buhârî, Ta'bîr 22.

efradını cami ağıyarını mani olacak şekilde, ne fazla olacak ne de eksik anlaşılmaya yer bırakmayacak şekilde ifade ederdi.

4-Sözlerini tane tane söyler, bazen üç defa tekrar ederdi. Onu dinleyen hem rahatlıkla anlar hem de hafızasında tutma imkânı bulurdu.

5-Hz. Peygamber bu günkü modern verilerin tespit ettiği ancak uygulamada yetersiz kaldığı birçok konuda başarılı olmuştur. Mesela okur-yazar oranı yok denecek kadar az olan bir toplumda 23 yıl gibi kısa bir Peygamberlik dönemi içerisinde yüz bin civarında yetiştirmiş olduğu sahabe nesli bunun en güzel örneğidir. Onun o gün zor şartlar altında başardığı eğitim faaliyetleri bu günün teknolojik imkânlarıyla birleştirildiğinde daha başarılı olunacağı aşîkârdır.

6-Hz. Peygamber eğitimin temel kavramlarının uygulanmasına riayet ederdi. Mesela eğitiminde oldukça önemli yeri olan dikkat, motivasyon, pekiştirme, etkin çalışma gibi eğitim ilkeleri onda en güzel şekilde kendini göstermişti. Ayrıca eğitimde en önemli iletişim unsurlarından olan sevgi, şefkat, tebessüm, muhabata değer verme gibi hususlara özen gösterirdi. Bununla birlikte yine eğitimde önemli yer işgal eden zaman ve mekân faktörlerine riayet etmesi, bu gün de, eğitimin sağlıklı işlemesi ve sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Ona göre, bildiğini paylaşmamak ne kadar yanlışsa zamanı aşarak insanları bıktırmakta bir o kadar yanlıştır. *“Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin”*²⁵ hadisi, onun bu konudaki tutumunu en iyi şekilde ifade etmektedir. O, zamanın yönetiminde, insan psikolojisinin tahammül sınırlarının gözetilmesini isterdi. Kendisinden talep edilen eğitim programlarını da usandırmayacak şekilde organize ederdi.²⁶

O, eğitimde mekan faktörüne de dikkat ederdi. Erkam'ın evinden, Suffa'ya, Ukaz Panayırın'dan, Taife, Kabe'nin huzurundan, Mescid-i Nebevî'ye kadar dışardan gelen kabilelerden devesinin terkisine aldığı çocuklara kadar müsait olan her pozisyon onun için bir terbiye fırsatı ve terbiye alanıydı.

Hiz. Peygamber bilginin doğruluğu, delillendirilmesi, faydalılığı, uygulanabilirliği gibi konularda model olduğu gibi eğitimin tamamlayıcı

²⁵ Buhârî, *İlim*, 3/11; Müslim, *Salât*, 4/178; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 36/17.

²⁶ Buhârî, *İlim*, 12

unsuru olan ilgi ve sevgi kavramlarının detaylandırılmasında ve temellendirilmesinde de model bir eğitimidir.

Sevgi ve İlgi

Sevgi insan ruhunun en çok ihtiyaç duyduğu manevi ve temel kavramlardan biridir. Bu nedenle çocuğun gözünü ilk olarak dünyaya açtığı aile yuvasında sıcak bir ilgiye ve samimi bir sevgiye su ve hava kadar ihtiyacı vardır. Özellikle bu dönemde annenin ve babanın çocuğuna göstereceği sevgi ve ilgi son derece önemlidir. Çocuklara rol model olan ebeveyn, jest ve mimiklerine varıncaya kadar örnek alındıkları bilinciyle hareket etmelidirler. Bu dönemde ebeveynin en küçük, güzel bir davranışı çocuğun yeni oluşan kişiliği üzerinde kalıcı, pozitif etkiler oluştururken yanlış olan en küçük davranışları da çocuk üzerinde kalıcı olumsuz yaralar açmaktadır. Daha sonraki dönemlerde toplum hayatına adapte olamayan problemlili kişilerle; topluma uyum sağlayan, üretken şahsiyetlerin durumu bu endişemizin bir örneği olarak görülebilir.

Eğer kendisiyle barışık, toplum ile uyumlu, üretken ve problemsiz nesiller istiyorsak çocuklarımızın sevgi temelinde eğitilmesi zaruridir.

Sevginin en etkili ilk öğretmenleri ebeveynlerdir. Ebeveyn küçük yaşlarda çocuğunu sevgi ikliminde terbiye etmekle sorumlu olduğu gibi okul döneminde de sevgiyi çocuktan esirgemeyen hocalardan eğitim almasına özen göstermelidir. Hz. Peygamber kendi çocuklarına, torunlarına ve diğer sahabe çocuklarına gösterdiği sevgi ve ilgi ebeveynler için güzel bir örnek olduğu gibi onlara kazandırdığı faydalı bilgilerle de öğretmenler için kişilikli bireyler yetiştiren bir model teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber hem aile içi hem de aile dışı eğitimde sevgi ve ilginin kendisinde sembolleştiği bir rol model olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha İslam'ın ilk yıllarında Akabe'de kadınlardan aldığı ilk biati, "çocuklarını öldürmeme"²⁷ talebi olmuştur. Oğlu İbrahim'in ölümü üzerine hüzünlenip ağlaması ancak evlat sevgisinin doğurduğu hasret acısıyla açıklanabilir. Çocuklarını sevip okşamayan birisini merhametten mahrum olarak nitelemesi,²⁸ ancak, sevgi ve şefkatten nasipsizlik olarak anlaşılabilir.

²⁷ Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr*, 43.

²⁸ Müslim, *Kitâbu'l-Fedâil*, 15.

Çocuklara sevgi ile muamele edilmesi, İslami bir prensiptir.²⁹ Bu prensibin hayata yansıyan yönüyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinde pek çok örneği bulunmaktadır. Sosyal hayatın, denge unsurları olan bu örnekler, aynı zamanda O'nun başarısının da ana kaynağıdır. Zira onun başarısında maddi güçten ziyade sevgi ve ilgi esas olmuştur. Mesela Hz. Peygamber'in aile içinde ve dışında çocuklara karşı müsamaha ile davranması³⁰, “yavrucuğum” diye hitap ederek sevgi ve şefkat göstermesi bu esasların Hz. Peygamber de karakterize olduğunu gösteren birkaç örnektir. O, bu özelliklerini her davranışı ile gösteriyor, toplumun bütün tabakalarına yansıtıyordu. Karakterinde aşkın bir özellik olarak yer alan sevgi ve şefkat duyguları, çocuklardan kadınlara, mağdurlardan yaşlılara, Müslümanlardan müşriklere, bitkilerden hayvanlara herkesi ve her şeyi kapsıyordu. İnsanlığın kendisini emin, müşfik, vefalı ve güzel huylu olarak tanıdığı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatında nefret asla kabul görmemiştir.

Görüldüğü gibi âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v.) ister aile içinden, ister aile dışından olsun hayatı boyunca herkese sevgi ve ilgi göstermiş, bir annenin evladına olan şefkatinden daha ileri bir düzeyde ümmetiyle ilgilenmiş, onların başına gelebilecek sıkıntılara karşı çok üzölmüştür. Bunu zaman zaman ümmeti için yaptığı dualar esnasındaki ağlamalarında görmekteyiz. Mesela O, Hz. İbrahim (a.s.)'in ve Hz. İsa (a.s.)'in ümmeti ile ilgili bazı ayetleri okumuş sonra da ellerini kaldırarak “Allah'ım ümmetimi koru, ümmetime acı” diye dua etmiş ve ağlamış, bunun üzerine Allah, “Ümmetin konusunda seni razı edeceğiz ve asla üzmeyeceğiz” müjdesiyle teselli etmiştir.³¹ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.v.), yüksek şefkatiyle ümmetiyle yakından ilgilenmekte ve onların lehine olan her şeye sevinirken aleyhlerinde olan durumlar karşısında müteessir olmaktadır.³² Çünkü Onun kişiliğinde kin, öfke, nefret, şiddet, zülüm, düşmanlık yoktu. O, sevgi, şefkat, dostluk, kardeşlik, barış gibi yüce duygularla mücehhezdi. Ümmetinin iman etmesi ve inançsızlıktan kurtulması onun en büyük arzusuydu. Çünkü bu gerçekleşirse, diğer bütün hayır ve güzellikler de

²⁹ Bkz. Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?, s.75.

³⁰ Müslim, Mesâcid,42; Fedâil,43; Ebu Dâvud, Edeb,36

³¹ Müslim, İmân, 1/346; Duhâ suresinin “Pek yakında Rabbin sana verecek sen de hoşnut olacaksın” (Duhâ,

93/5) ayeti bu hadîs-i kutsiyi teyit etmektedir.

³² en-Nevevî, Muhyiddîn Ebü Zekeriyâ, Şerhu'l-Müslim, Matbaatü'l-Mısıriyye, Kahire, tsz., III, 79.

gerçekleşmiş olacaktı. Nitekim öyle de olmuştur. Tevhitle şereflenen Müslümanlar, kin, nefret, zulüm, haksızlık, adam öldürme, evladını katletme, yağma ve tefecilik yerine; sevgi, saygı, şefkat, merhamet, af, adalet, yardımseverlik, fedakârlık gibi ulvî değerlerle tanışmışlardır. Müslümanların bu değerlerle tanışması onların aile içi eğitimlerine de pozitif birer kazanım olarak yansımıştır. Hz. Peygamber'in hanesinde yetişen Hz. Ayşe başta olmak üzere bütün eşleri, ehli beytin bütün fertleri, çocukluğu Hz. Peygamber'in evinde geçen Enes b. Mâlik ve o aile ile irtibat kurmuş niceleri Hz. Peygamber'in aile içi eğitimdeki evrensel mesajlarını ve pedagojik yaklaşımını en güzel şekilde yansıtmışlardır. Her konuda Hz. Peygamberle tek yürek olan sahabiler adeta onun yanında yeni gelen dinin öğrenilmesi ve öğretilmesi için bir aile duyarlılığı çerçevesinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bir ailede bulunması gereken özellikler sahabilerde de maddi ve manevi bütün unsurlarıyla aktif olarak bulunuyordu. O nesle, manevî babaları Hz. Peygamber olan "sahabe ailesi" denilse mübalağa edilmiş olunmaz. Onlardaki bu anlayış ve algı eğitim konularına da yansımış, adeta kendi aralarındaki eğitim faaliyetleri aile içi eğitim faaliyetleri gibi bir özellik kazanmıştı. Sahabeler arasındaki münaveleli eğitim uygulamaları,³³ her bir sahabinin her fırsatta Hz. Peygamber'den ders alma arzuları bunun en güzel örneğini oluşturuyordu. Onlar, Hz. Peygamber'den bu algı çerçevesinde aldıkları terbiye ile muhtelif beldelere gidip aynı metodu oralarda tatbik ediyorlardı.

Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi eğitim konusunda da sahabiye ciddi ilgilenmiş, onların hayrını istediğini samimiyetle ortaya koymuş, dünya ve ahiret saadetleri için gayret etmiş, buna rağmen onlardan hiçbir maddi ücret talep etmemiştir.³⁴ Onun bu samimi ilgisi ümmeti için taşıdığı sevgisinden başkası değildir. Onların, sıkıntılardan kurtulup, hayır ve genişliğe ulaşmaları için Hz. Hatice (r.a.)'nin malını ve eline geçen diğer bütün imkânları kullanmıştır. Birçok köle böylece hürriyetine kavuşmuş, yüksek statü sahibi olmuştur.³⁵ Tefecilerin kısıncında ezilen birçok fakir, onun gayreti ile nefes almış; öldürülen çocuklar, ezilen kadınlar, onun fedakârlığı

³³ Buhârî, İlim, 7.

³⁴ Şâd, 38/86; "(Resûlüm!) De ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum."

³⁵ Buhârî, Megâzi, 62/43, 88; Müslim, Fedâil, 43/55; İbn Sa'd, Tabakât, II, 189-190; İbn Ömer (r.a.)'in azatlı kölesi Nâfi', İbn Abbas (r.a.)'in azatlı kölesi İkrime, tabînin meşhur fakihleri ve hadisçileri arasında birer ilim adamı olarak yer almışlardır.

ile rahatlamıştır. Yüz binlerce insan, şirkin pençesinden onun uzattığı şefkatli ele tutunarak kurtulmuştur. Müslümanların ilk eğitim merkezi olan Erkam'ın evinde, panayırlarda, fuarlarda, Akabe Biatlerinde, Suffa'da sürekli olarak tebliğde bulunmuş ve etrafındaki insanları adeta yüksek bir ilgi, samimi bir sevgi ve şefkate dayalı eğitim sürecinden geçirmiştir. 23 sene boyunca sürdürdüğü sevgi ve şefkate dayalı nebevî eğitimle, tarihin seyrini değiştiren ve günümüze kadar uzanan büyük bir medeniyetin temelini atmıştır. Kur'an, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu konudaki vasfını, *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"* ³⁶ ayeti ile ifade eder. O, peygamberliğinin ilk yıllarından itibaren yakın çevresiyle ilgilenmiş ve onlarla irtibatını en yüksek seviyede tutmuştur. Büyük dirençlerle karşılaşmasına rağmen insanlarla ilgilenmekten hiç geri kalmamıştır. Hatta bunu sistemli hale getirmek için Erkam'ın evinde eğitime başlayarak yetiştirdiği öğrencileri de aralıksız sürdürdüğü eğitim faaliyetlerinin içine çekmiştir. Daha sonra da Suffe'de yetiştirdiği öğrencileri ihtiyaç duyulan kabilelerde görevlendirerek eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamıştır.

Hz. Peygamber'de eğitim şiddetten uzak, tamamen sevgiye, şefkate, delile, bilgiye ve ilgiye dayalı eğitim uygulamaları ev içi eğitimlerden aile içi eğitimlere ve hatta her yaş gurubunu ilgilendiren gönüllü eğitim faaliyetlerine dönüşmüştür. Hz. Peygamber'den eğitim alan sahabiler, bu gönüllü eğitim seferberliğini başta aile ortamları olmak üzere müsait olan her platformda uygulamışlardır. Yasir ailesinin Müslüman oluşu, Hz. Ebu Bekir'in evinde Kur'an okunuşu, Hz. Ömer'in kız kardeşinin evindeki Kur'an dersleri, Musab b. Umeyir'in Medine'deki faaliyetleri, Muaz b. Cebel'in Yemen'deki çalışmaları buna örnek verilebilir. Onun, eğitim görevini zor şartlarda yaparken en büyük güç kaynağı ümmetine olan sevgisi, şefkati ve onlara kalbi bağlılığını gösteren ilgisi olmuştur. Hz. Peygamber insanların kendilerine yapılan kötülüklerin bağışlanmasına ve sonucu nereye varacağı belli olmayan kötülüklerin engellenmesine hatta şiddet ve nefret ortamının sevgi ve şefkat ortamına dönüşmesine vesile olması için olanca gücünü ortaya koymuş, toplumla yakinen ilgilenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), eğitimde ve sosyal münasebetlerde göstermiş olduğu aynı hassasiyeti ve kolaylaştırıcı tavrını, ibadetlerde de göstermiştir. *"Sizden biri cemaate namaz kıldıracağı zaman kısa tutsun çünkü cemaatin içinde hastalar ve yaşlılar*

³⁶ Enbiyâ, 21/107.

*bulunabilir,*³⁷ hadîsi onun bu konudaki şefkatini teyit eden önemli bir örnektir. Keza Hz. Peygamber (s.a.v.) toplum lideri konumundaki sorumlu kişiler için de “*Ey Rabbim! Kim ümmetimin herhangi bir işini üzerine alır da onlara yumuşak davranırsa sen de (ona) yumuşaklıkla muamele et*”³⁸ diye dua etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bütün kesimleri kapsayan bu kolaylaştırıcılık ilkesi aile içi eğitimden örgün eğitime kadar bütün eğitim faaliyetlerinde sevgi temelli bir esas olarak istifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- AZİMABADİ**-Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, Tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Davud, Medine, 1968.
- AY**, Mehmet Emin, Çovklarınıza Allah'ın Nasıl Anlatalım? 2. Bas. İst. 1990, Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 1992 "Kur' an-ı Kerim' de Disiplin Mükâfat ve Ceza Kavramları" (makale) U.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 4, C. 4. Bursa 1992.
- AYHAN**, Halis, Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler, İst.
- BUHARİ**, Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Camiuz's-Sahih, I-VIII. İst. 1979 (ofset).
- ED-DÂRİMÎ**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (ö.255/869), es-Sünen, Çağrı Yay., İstanbul, 1992
- EBÛ DÂVUD**, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), es-Sünen, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- el-GAZZÂLÎ**, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed et-Tûsî (ö.505/1111).
- İBN MÂCE**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvînî (ö.273/886), Sünenü İbn Mâce, Kahire, 1952.
- MÜSLİM**, Ebu'l-Huseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874), el-Câmiu's-Sahih, el- Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, tsz.,
- MUHAMMED** Mecdüddin Yakub Firûzâbâdî el-Okyanusu'l-Basit Fî Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhît (Mütercim Asım Efendi) İstanbul, 1305.
- EN-NEVEVÎ**, Muhyiddîn Ebû Zekerriyya (ö.676/1277), Şerhu Müslim, Matbaatü'l-Mısriyye, Kahire, tsz.
- ÖZCAN**, A. Osman, "Din ve Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolü" (makale) Kubbealb Akademi Mecmuası, sy. 4. yıl 1985.
- SUYÛTÎ**, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an, Kahire 1278.
- ROUSSEAU**, Jean Jacques, Emi/ Yahut Terbiycye Dair (Çev. H. Z. Ülken, A.R. Ülgener, S. Güzey) 6. bs. İst. 1966.
- TİRMİZİ**, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, es-Süne I-V. (thk. A. M. Şakir) Kahire.

³⁷ Buhârî, *İlim*, 3/28, *Ezân*, 9/61-63, *Edeb*, 76/75; Müslim, *Salât*, 4/182-185; İbn Mâce, *İkâme*, 5/48.

³⁸ Müslim, *İmâre*, 33/19.